

† EDMUND HUSSERL

Με τὸν θάνατο τοῦ Husserl ἡ σημερινή φιλοσοφία χάνει μιὰ ἀπὸ τὶς κορυφές της. Με τὴ σημερινή μάλιστα ὀλιγανθρωπία ποὺ χαρακτηρίζει τὴ φιλοσοφία ὁ θάνατος τοῦ Husserl γίνεται πιὸ αἰσθητός. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς φαινομενολογίας ἐγεννήθηκε τὴν 8 Ἀπριλίου 1859 στὸ Prossnitz. Στὰ 1887 ἔγινε ὑφηγητὴς στὴν Halle, στὰ 1901 ἑκτακτος καθηγητὴς, στὰ 1906 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας στὸ Göttingen, καὶ στὰ 1916 ἐπῆρε τὴν ἔδρα τῆς φιλοσοφίας στὸ Freiburg, ὅπου ἐδίδαξε ὡς τὰ 1928, ὅποτε ἐβγῆκε ἀπὸ τὴν δημόσια ὑπηρεσία.

Τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Husserl εἶναι μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια γιὰ μιὰ ριζικὴ καινούργια θεμελίωση τῆς φιλοσοφίας. Τὸ πρῶτο φιλοσοφικὸ του ἔργο εἶναι «ἡ φιλοσοφία τῆς ἀριθμητικῆς» I. τόμ. (1891). Τοῦτο εἶναι μιὰ εὐρύτερη ἐπεξεργασία τῆς ἐργασίας του ποὺ εἶχε ὑποβάλλει γιὰ τὴν ὑφηγησίαν. Ἀπ' αὐτὴν δημοσιεύθηκε μονάχα ἓνα μέρος μετὰ τὸν τίτλο «περὶ τῆς ἔννοιαν τοῦ ἀριθμοῦ» (1887).

Ὁ Husserl, ποὺ ἀρχικὰ εἶχε μορφωθῆ ὡς μαθηματικὸς καὶ ὡς φυσικὸς, ζητοῦσε νὰ φθάσῃ σὲ μιὰ λογικὴ οἰκοδόμηση τῆς ἀριθμητικῆς. Ἡ πρώτη συμβολὴ ἦταν τὸ ἔργο αὐτό, ὅπου ἐπιχειρεῖ μιὰ ψυχολογικὴ καὶ λογικὴ ἀνάλυση τῶν θεμελιακῶν ἐννοιῶν τῆς πολλότητας, τῆς ἐνότητας καὶ τοῦ πλήθους.

Τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς «φιλοσοφίας τῆς ἀριθμητικῆς» εἶναι ὁ περίεργος συνδυασμὸς τῆς ψυχολογικῆς μετὰ τὴν λογικὴ ἀνάλυση. Ἡ μιὰ εἰσδύει βαθειὰ μέσα στὴν ἄλλη· δὲν εἶναι ἡ μιὰ παράλληλη στὴν ἄλλη, ἀλλὰ τέμνει ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἐδῶ φανερόνεται γιὰ πρώτη φορὰ ὁ θεμελιακὸς φιλοσοφικὸς τρόπος τοῦ Husserl, ποὺ εἶχε πολὺ μεγάλη σημασία γιὰ ὅλο τὸ ἐπόμενο ἔργο του. Τὸ κύριο γνῶρισμα τοῦ τρόπου τούτου εἶναι ὅτι εἶναι ταυτόχρονα ὑποκειμενικὸς καὶ ἀντικειμενικὸς. Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τῶν ὄντων γίνεται ἐδῶ μιὰ ἐνότητα ταυτόχρονα ὑποκειμενικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ, μιὰ ἐνότητα γεμάτη

ένταση, γιατί έχει μέσα της τὸν διπλὸ τρόπο νὰ βλέπη. Ὁ τρόπος αὐτὸς βαθαίνει πρὸς πολὺ, ὅσο προχωρεῖ ἡ φιλοσοφικὴ ὠρίμανση τοῦ Husserl, καὶ μ' αὐτὸν φθάνει ὁ Husserl σὲ μιὰ καινούργια ἰδέα τῆς φιλοσοφίας.

Μιὰ δλόκληρη δεκαετία δουλεύει ὁ Husserl ὡς πρὸς νὰ φθάσῃ σὲ ὀριστικὰς διατυπώσεις καὶ σὲ ἓνα πλῆθος φιλοσοφικὰς καινοτομίας. Τὸ καταστάλαγμα τῆς ἐργασίας τούτης περιέχεται στὸ ἔργο του «Λογικὲς ἐρευνες» πρὸς ὁ πρῶτος τοῦ τόμος «Προλεγόμενα τῆς καθαρῆς Λογικῆς» δημοσιεύθηκε στὰ 1900 καὶ ὁ δεύτερος «Ἐρευνες γιὰ τὴν φαινομενολογία καὶ τὴν θεωρία τῆς γνώσης» στὰ 1901. Τὸ ἔργο του τοῦτο ὁ Husserl τὸ ἀφιέρωσε στὸν δάσκαλό του Franz Brentano. Οἱ δύο τόμοι ἔχουν ἐσωτερικὴν ἐνότητα — πρὸς φανερώνεται ἀπὸ τὴν πραγμάτωση τῆς ἴδιας μεθοδικῆς ἀρχῆς, τοῦ ἐνὸς θεμελιακοῦ τρόπου τοῦ θεωρεῖν, πρὸς, ὅπως ἀναφέραμε, εἶναι ταυτόχρονα ὑποκειμενικὸς καὶ ἀντικειμενικὸς.

Γιὰ ν' ἀνοίξῃ ὁμοίως ὁ Husserl τὸν δρόμο τῆς μεθοδικῆς τοῦ ἀρχῆς ἦταν πρῶτα - πρῶτα ἀνάγκη ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ ἀντικειμένου, καὶ στὴ προκείμενη περίπτωση τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν λογικῶν ὄντων, ἀπὸ κάθε ἐσφαλμένη ὑποκειμενικοποίηση. Γιὰ τοῦτο ἡ κύρια προσπάθεια τοῦ Husserl στὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου του εἶναι νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὴν ὄντοτητα τῶν λογικῶν μορφωμάτων, νὰ καταδείξῃ τὴν ποιότητα τῶν λογικῶν νόμων. Μιὰ ἐξαντλητικὴ κριτικὴ τοῦ ψυχολογισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδέσποζε τότε μέσα στὴ λογικὴ, ἦταν ἡ πρώτη, γενναία φιλοσοφικὴ πράξις τοῦ Husserl. Ψυχολογισμὸς εἶναι ἐδῶ ἡ ἀντίληψη ὅτι οἱ λογικὲς ἐννοιες καὶ τὰ λογικὰ ἀξιώματα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ψυχικὰ κατασκευάσματα καὶ ὅτι οἱ λογικοὶ νόμοι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ψυχολογικοὶ νόμοι, δηλαδὴ νόμοι, πρὸς σύμφωνα μ' αὐτοὺς γίνονται τὰ ψυχικὰ γεγονότα. Ὁ Husserl ἔδειξε ὅτι ὁ ψυχολογισμὸς, ὅποια μορφή κι' ἂν ἔχῃ, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ σχετικισμὸς. Ἡ θετικὴ συμβολὴ τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἦταν νὰ φανερωθῇ ἡ ἰδανικότητα τῆς καθαρῆς Λογικῆς, δηλαδὴ νὰ καταδειχθῇ ὅτι ἡ καθαρὴ Λογικὴ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ ἐμπειρία. Τέλος ὁ Husserl ἀναπτύσσει στὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου του τὴν ἰδέα τῆς καθαρῆς Λογικῆς. Ἡ καθαρὴ Λογικὴ ἔχει δύο κύ-

ρια ἔργα, πρῶτον νὰ δείξῃ «τίς ἰδανικὲς βάσεις γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς ἐπιστήμης καὶ δεύτερον τίς «τυπικὲς» ἔννοιες, ποὺ εἶναι συστατικὲς γιὰ τὰ ἀντικείμενα γενικῶς, καὶ ταυτόχρονα εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ κάθε γνώρισμα τῆς ὕλης μέσα στὴ γνώση. Οἱ ἔννοιες αὐτὲς οἱ τυπικὲς εἶναι ἢ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου, τῆς ἐνότητας, τοῦ πλήθους, τῆς σχέσης κ.λ.π.

Ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἔργου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι μεγάλες ἔρευνες. Ἐδῶ γίνεται ἡ ἀπαραίτητη προεργασία γιὰ τὴν πραγμάτωση μιᾶς καθαρῆς Λογικῆς. Ἡ πρώτη ἔρευνα καταγίνεται μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς «ἐκφρασης καὶ τῆς σημασίας». Ὁ Husserl διακρίνει ἐδῶ τὴν ἔνταση τῆς σημασίας καὶ τὴν πραγμάτωση τῆς σημασίας. Ἐνταση τῆς σημασίας εἶναι τὸ νοητικὸ περιεχόμενο τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος, ποὺ τείνει νὰ συλλάβῃ μιὰ σημασία· πραγμάτωση τῆς σημασίας εἶναι τὸ ἰδανικὸ περιεχόμενο ποὺ ἔχει μιὰ σημασία. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἔργου τοῦ Husserl εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὴ φιλοσοφία τῆς γλώσσας καὶ στὴ Λογικὴ. Ἡ δεύτερη ἔρευνα πραγματεύεται «τὴν ἰδανικὴ ἐνότητα τῶν εἰδῶν καὶ τίς νεώτερες θεωρίες τῆς ἀφαίρεσης», στρέφεται ἐναντίον τῆς ψυχολογικῆς ὑποστασιοποίησης τοῦ γενικοῦ, χτυπάει κάθε μορφή τοῦ ὀνοματισμοῦ (Nominalismus) καὶ ἰδιαίτερα τίς ὀνοματιστικὲς θεωρίες τῆς ἀγγλικῆς αἰσθησιάρχιας. Ἡ τρίτη ἔρευνα καταγίνεται μὲ τὴν «θεωρία τῶν ὄλων καὶ τῶν μερῶν». Ἡ ἔρευνα τούτη ἀποτελεῖ τὴν βάση γιὰ μιὰ «λογικὴ θεωρία τῶν ἀντικειμένων ὡς τοιούτων». Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση γίνεται ἐδῶ ἐπάνω σὲ συγκεκριμένα περιεχόμενα, ποὺ εἶναι δεδομένα στὴν ἐποπτεία—ὅπως εἶναι αἰσθήματα καὶ αἰσθητὰ ἀντικείμενα—καὶ καταδεικνύει ὅτι ὑπάρχουν οὐσιαστικοὶ νόμοι ποὺ συνιστοῦνε ὀλότητες. Οἱ νόμοι αὗτοι διακρίνονται ριζικᾶς σὲ «ἀναλυτικούς» καὶ «συνθετικούς» νόμους a priori. Στὴ τέταρτη ἔρευνα ὁ Husserl καταγίνεται μὲ «τὴν διαφορὰ τῶν αὐτοτελῶν καὶ μὴ αὐτοτελῶν σημασιῶν καὶ μὲ τὴν ἰδέα μιᾶς καθαρῆς γραμματικῆς». Ἐδῶ συνεχίζει τὴν ἐργασία τῆς πρώτης ἔρευνας καὶ ἀναπτύσσει τὴν ἰδέα μιᾶς «καθαρῆς λογικῆς γραμματικῆς». Θεμελιακὴ σημασία ὁμως γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς φιλοσοφίας τοῦ Husserl ἔχουν οἱ δύο τελευταῖες ἔρευνες τοῦ ἔργου τούτου, γιατί μὲ αὐτὲς φανερώνεται καθαρὰ ὁ φαινομενολογικὸς τρόπος τῆς ἔρευνας. Ἡ πέμπτη ἔρευνα πραγματεύε-

ται τὰ «έντατικά ψυχικά γεγονότα και τὰ περιεχόμενά των» και σημαίνει τήν έπιστροφή στις ύποκειμενικές πηγές, όπουθε ξεπηδοϋνε τὰ λογικά μορφώματα. 'Ο άντικειμενικός σκοπός τής έρευνας τούτης είναι ή φαινομενολογική θεωρία για τήν κρίση. Έδω έχομε ένα πλήθος αναλύσεις τής συνείδησης που έχουν πολλή σημασία. 'Η έκτη έρευνα πραγματεύεται τὰ «στοιχεία του φαινομενολογικού φωτισμού τής γνώσης», δίνει μια διεξοδική φαινομενολογία τών βαθμίδων τής γνώσης, άποσαφηνίζει τήν ιδέα τής συμφωνίας και τής διαφωνίας, και τέλος φανερώνει τή διαφορά τής αισθητής έποπτείας από τήν κατηγορική, δηλαδή τήν έποπτεία τών κατηγοριών.

'Ο ταυτόχρονα ύποκειμενικός και άντικειμενικός τρόπος του θεωρείν, όπως τον αναπτύσσει και τον πραγματώνει ο Husserl, φθάνει έδω σε μια ανώτερη βαθμίδα από ό,τι ήταν στη «φιλοσοφία τής αριθμητικής». Το κύριο γνώρισμα τής «φαινομενολογίας» αυτής είναι ότι όλες τις διαπιστώσεις και όλους τους διορισμούς της τους άντλει από τήν έσωτερική διαίσθηση και ότι άπορρίπτει κάθε προσπάθεια που ζητάει να προσπεράσει αυτήν τήν σφαίρα τής έσωτερικής διαίσθησης (immanente Intuition). Μέσα στη σφαίρα τούτη είναι δεδομένα τὰ έποπτικά άντικείμενα τής φιλοσοφικής σκέψης. Όμως ή διαισθητική τούτη ένάργεια δέν είναι μια άπλη εμπειρική, ψυχολογική, γιατί όλες οι διαπιστώσεις της έχουν άποδεικτικό χαρακτήρα και άφοροϋνε τήν οϋσία. Το κράτος τών ιδεών, που ήταν πριν ανάγκη να τó υπερασπίσει ο Husserl από τήν επιδρομή του ψυχολογισμού, δέν είναι ένα κράτος άφηρημένων κατσκευών, αλλά τó κράτος όπου δεσπόζει ή άποδεικτική διαίσθηση. Αυτή τέλος άνάγεται στο πρώτο πεδίο όλου του a priori, στον πυρήνα του a priori, που είναι ή ύποκειμενικότητα τής συνείδησης. 'Η συνείδηση γίνεται έδω άντικείμενο μιας καθολικής έρευνας. 'Η έρευνα όμως τούτη έχει τήν αρχή της στη γνώση ότι όλο τó είναι και τó γίνεσθαι—που είναι δυνατόν να διαπιστωθῆ μέσα στη σφαίρα τήν έσωτερική—ρυθμίζεται από νόμους οϋσίας. Στις «Λογικές έρευνες» όμως ή άνάλυση τής συνείδησης είναι ακόμα «νοητική», δηλαδή στρέφεται μονάχα στο ψυχικό γεγονός, δέν έρευνά ακόμη και τó νοηματικό στρώμα που κατ' ανάγκην άνήκει σε κάθε ψυχικό γεγονός. Με άλλα λόγια δέν εξετάζει τó περιεχό-

μενο τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος. Ἐν τούτοις δὲν λείπουν ἀπὸ τῆς «Λογικῆς ἔρευνες» καὶ ἀναλύσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἔτσι π.χ. δείχνει ὁ Husserl τὸ νοηματικὸ στοιχεῖο, στὴν ἐξωλογικὴ σφαῖρα, στὶς ἐποπτείες. Τοῦτο ἦταν κᾶτι καινούργιο καὶ ἐδῶκε ὥθηση στὴ καλούμενη «ψυχολογία τῆς σκέψης».

Μετὰ τῆς «Λογικῆς ἔρευνες» ἡ φιλοσοφικὴ ἐργασία τοῦ Husserl τείνει νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν φαινομενολογία. Ὁ Husserl θέλει νὰ φθάσῃ σὲ μιὰ συστηματικὴ διεύρυνση τῆς φαινομενολογίας, πού νὰ γίνῃ μιὰ καθολικὴ ἀνάλυση τῆς συνείδησης. Ἀπὸ τῆς παραδόσεις πού ἔκαμε ὁ Husserl στὸ 1905 στὸ Göttingen γιὰ τὴν φαινομενολογία τῶν ἐποπτειῶν κατὰγονται οἱ «παραδόσεις γιὰ τὴν φαινομενολογία τῆς ἐσωτερικῆς συνείδησης τοῦ χρόνου» πού ἐξέδῳκε ὁ M. Heidegger στὰ 1928. Οἱ «Λογικῆς ἔρευνες» εἶχαν στραφεῖ κυρίως στὴν ἀνάλυση τῶν ἐντατικῶν ψυχικῶν γεγονότων, ὅπου ἐφαίνονταν ἡ αὐτενέργεια τῆς συνείδησης. Ἀντίθετα ἐδῶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἄλλη πλευρὰ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, ὅπου σύμφωνα μὲ μιὰ νομοτέλεια οὐσίας ἡ ζωὴ τῆς συνείδησης ῥέει μέσα σὲ μιὰ κρυμμένη συνεχῆ σύνθεση, σὰν ῥοῦς χρονικῶν γεγονότων. Ἐδῶ ἀνοίγονται καινούργιες ἀπόψεις γιὰ τὴν οὐσία τῆς ἐντασης τῆς συνείδησης. Ἐδῶ ἀποκλείονται πιά μὲ συνέπεια ὅλες οἱ ὑπερβατικὲς θεωρίες. Ἐν τούτοις καὶ ἐδῶ ἀκόμη λείπει ὁ τέλειος ἀποχωρισμὸς τῆς ὑποκειμενικότητας, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἡ φαινομενολογία, καὶ τῆς ὑποκειμενικότητας, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἡ καντιανὴ φιλοσοφία.

Κατὰ τὸ 1911 ἐδημοσιεύθηκε στὸ φιλοσοφικὸ περιοδικὸ «Logos» ἡ πραγματεία τοῦ Husserl «φιλοσοφία ὡς αὐστηρὴ ἐπιστήμη». Ἡ πραγματεία τούτη, πού εἶχε μεγάλη ἀπήχηση, εἶχε προγραμματικὸ χαρακτήρα καὶ σκοπὸς τῆς ἦταν νὰ περιχαράξῃ τὴν καθολικὴν φιλοσοφικὴν σημασία τῆς φαινομενολογίας. Ἦταν τότε ἡ ἐποχὴ πού ἐπικρατοῦσε σύγχυση ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία καὶ στὴ κοσμοθεωρία, ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία καὶ σὲ μιὰ φιλοσοφία τῆς κοσμοθεωρίας. Ὁ Husserl ζητεῖ νὰ καθορίσῃ μὲ καινούργιο τρόπο τὸ αἰώνιο δίκαιο τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας. Ἐδῶ ἀγωνίζεται ὁ Husserl ἐναντίον τῆς αἰσθησιαρχικῆς φυσιοκρατίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρωπολογισμοῦ, γιὰτὶ καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη τάση καταστρέφεται ἡ ἀντικειμενικότητα. Τέλος δείχνει ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη γιὰ μιὰ καθο-

λική φαινομενολογία τῆς συνείδησης, πού νά εἶναι βάση γιά μιὰ ἀληθινὴ ψυχολογία καί γιά μιὰ ἀληθινὴ πνευματικὴ ἐπιστήμη.

Τὸ κύριο ὅμως ἔργο τοῦ Husserl πού δίνει τὴν θετικὴ φαινομενολογία εἶναι οἱ «ἰδέες γιά μιὰ καθαρὴ φαινομενολογία καὶ φαινομενολογικὴ φιλοσοφία» πού δημοσιεύθηκε στὰ 1913. Ἐδῶ παίρνει ὁ καινούργιος φιλοσοφικὸς τρόπος τοῦ Husserl συστηματικὴ μορφή καὶ γίνεται ἡ «πρῶτη φιλοσοφία», δηλαδή ἡ θεμελιακὴ ἐπιστήμη τῆς φιλοσοφίας. Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου τούτου δίνει ὁ Husserl μιὰ ἀνάλυση τοῦ γεγονότος καὶ τῆς οὐσίας, προσπαθεῖ μὲ ἄλλα λόγια νά εἰσαγάγῃ τὸν ἀναγνώστη τὴν φιλοσοφικὴ ἀποψη τοῦ κόσμου. Στὸ δεῦτερο μέρος προχωρεῖ ὁ Husserl σὲ μιὰ ἀνάλυση τῆς «φυσικῆς ἀποψης» τοῦ ἀνθρώπου, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ σταθερὴ προϋπόθεση, καὶ γιά τὴν πρακτικὴ καὶ γιά τὴν θεωρητικὴ ζωὴ τῆς ὑπαρξῆς μας μέσα στὸν κόσμο. Σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι νά ἀναγκάσῃ τὸν ἄνθρωπο νά ὑπερπηδῆσῃ, ὑπερνικήσῃ τὴν προϋπόθεση τούτη, μὲ ἄλλα λόγια ν' ἀλλάξῃ τὴν τοποθέτησή του μέσα στὸν κόσμο, νά προχωρήσῃ στὴν φαινομενολογικὴ τοποθέτηση. Ὁ κόσμος, ὅπως μᾶς φανερώνεται μέσα στὴν φυσικὴ ἀποψη, πρέπει νά μπῆ, γιά ὅποιον θέλει νά προχωρήσῃ στὴ φαινομενολογικὴ ἀποψη, μέσα σὲ παρένθεση. Ὅ,τι μένει ἔπειτα ἀπ' αὐτὴ τὴ παρένθεση, τοῦτο εἶναι τὸ καθαρὸ συνειδὸς γιά τὸν κόσμο. Ἡ ἔννοια «κόσμος» σημαίνει τὸ περιεχόμενο ὠρισμένων σχέσεων τῆς ζωῆς τῆς συνείδησης. Μέσα σ' αὐτὲς τίς σχέσεις ἡ συνείδηση ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξή. Οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο εἶναι ὁ ἐποπτικὸς, ὁ παραστατικὸς, ὁ νοητικὸς, ὁ ἀξιολογικὸς, ὁ πρακτικὸς. Ὁ κόσμος γίνεται «φαινόμενο», δηλαδή περιεχόμενο τῆς συνείδησης. Στὴ μορφή του τούτη ὁ κόσμος εἶναι τὸ γενικὸ θέμα τῆς «φαινομενολογίας». Ἡ φαινομενολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ καθαρῦ ἢ ὑπερβατικῦ (transzendental) συνειδότης ὡς πρὸς τὰ περιεχόμενά του. Εἶναι ἡ ἐπιστήμη πού πραγματεύεται τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ κόσμου πού ὑπάρχει μέσα στὸ φαινομενολογικὸ ὑποκείμενο.

Στὸ τρίτο μέρος τοῦ ἔργου τούτου ὁ Husserl πραγματεύεται τὴν «μεθοδικότητα καὶ προβληματικότητα τῆς καθαρῆς φαινομενολογίας». Ἐπίσης ἐδῶ ἀναλύει τὴν διαφορά «τῆς νόησης καὶ τοῦ νοήματος». Στὸ τέταρτο μέρος πραγματεύεται τὴ σχέση «νοῦ καὶ πραγματικότητας».

Ἡ σύσταση τῆς πραγματικότητας εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸ εἶδος τῆς ἐνάρ-
γειας ποῦ ἔχει ἡ συνείδηση. Ὅσα εἶδη ἐνάργειας ὑπάρχουν, τόσα εἶδη
ἀντικειμενικότητας ἔχομε: Τὸν II καὶ τὸν III τόμο τοῦ ἔργου αὐτοῦ
ὁ Husserl δὲν τὸ ἐξέδωκε· συνέταξε ὅμως ἐκτεταμένα σχεδιάσματα
τὰ ὁποῖα ἦταν προσιτὰ μόνον στοὺς μαθητὰς του· καὶ εἶχαν μεγάλη
ἐπίδραση στὴν φιλοσοφικὴ φιλοσοφία τῆς φαινομενολογίας.

Οἱ ἔρευνες τοῦ Husserl ἔπειτα ἀπὸ τὶς «Ἰδέες» ἐστράφηκαν στὸ
πρόβλημα τῆς σχέσης τῆς φαινομενολογίας μὲ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες.
Κυρίως ἐζήτησε ὁ Husserl νὰ ὀρίση τὰ ὅρια τῆς φαινομενολογικῆς
ἀνάλυσης καὶ τῆς ψυχολογικῆς ἔρευνας τῆς συνείδησης, καὶ ταυτόχρονα
νὰ τονίσῃ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν σχέσιν. Τὰ χρόνια ποῦ ἀκολουθοῦνε στὶς
«Ἰδέες» ὁ Husserl καταγίνεται πολὺ καὶ μὲ συγκεκριμένους φιλοσο-
φικὲς ἔρευνες. Στὶς παραδόσεις του ἀνέπτυξε ἀκριβῶς τὰ προβλήματα
ποῦ τὸν ἀνησυχοῦσαν, καὶ ἔτσι εἶχε πολὺ μεγάλη ἐπίδραση στοὺς
ἀκροατὰς του, γιατί τοὺς ἔκανε κοινωνοὺς σὲ προβλήματα ὅπως διόλου
ζωντανά.

Στὰ 1929, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ μακρὰ σιωπὴ καὶ φιλολογικὴ ἐπιφύλαξη,
δημοσίευσε ὁ Husserl τὸ ἔργο του «τυπικὴ καὶ ὑπερβατικὴ Λογικὴ».
Τὸ ἔργο τοῦτο ἐκθέτει παραδειγματικὰ τὴν σχέσιν τῶν ἀντικειμενικῶν
ἐπιστημῶν μὲ τὴν φαινομενολογία. Ὁ Husserl ξεκινάει ἐδῶ ἀπὸ τὴν
παραδομένη Λογικὴ, τὴν ὁποῖαν ὅμως βαθαίνει στὸ νόημά της καὶ τὴν
φωτίζει, καὶ ἔπειτα ἀπὸ μιὰ κριτικὴ τῶν προϋποθέσεων της, φθάνει
νὰ δείξῃ πῶς οἱ προϋποθέσεις αὐτὲς ἔχουν τὴν ρίζαν τους μέσα στὴν
ὑπερβατικὴ συνείδηση. Τὸ ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο
μέρος «οἱ διαρθρώσεις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἀντικειμενικῆς τυπικῆς Λο-
γικῆς» συνεχίζει τὰ προβλήματα ποῦ ἄρχισαν ν' ἀναπτύσσονται οἱ «Λο-
γικὲς ἔρευνες». Βαθύτατα ἀναλύει ἐδῶ ὁ Husserl τὴν σχέσιν τῆς τυπι-
κῆς Λογικῆς μὲ τὴν τυπικὴ Μαθηματικὴ καὶ τῶν δύο μαζί μὲ τὴν τυ-
πικὴ «mathesis universalis». Τὸ δεύτερο μέρος «ἀπὸ τὴν τυπικὴν
στὴν ὑπερβατικὴ Λογικὴ» ἔχει σκοπὸ νὰ φωτίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς
ἐνάργειας καὶ τῆς ἀλήθειας, καὶ νὰ προχωρήσῃ σὲ μιὰ ριζικὴ θεωρία
τῆς κρίσεως. Ταυτόχρονα γίνεται πιά καθαρὴ ἡ διάκρισις τῆς ψυχολο-
γίας τῆς συνείδησης ἀπὸ τὴν φαινομενολογία.

Στὸ 1932 ἐξέδωκε τέλος ὁ Husserl δύο διαλέξεις του ποῦ ἔκαμε

στη Σορβόννη με τόν τίτλο «Méditations Cartésiennes». Και ἐδῶ ὁ Husserl περιχάρσσει τὸ ὄλο ἔδαφος τῆς φαινομενολογικῆς φιλοσοφίας, δίνει μία ἀνάλυση τῆς ψυχικῆς διείσδυσης στὸν ἄλλον, τῆς πείρας τοῦ ξένου ψυχικοῦ κόσμου· καὶ προχωρεῖ στὴν ἔννοια τῆς ὑπερβατικῆς ὑποκειμενικότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἀνώτατη ἔννοια τῆς φαινομενολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΡΡΟΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Revue Philosophique de la France et de l'Étranger.

Διευθυνομένη υπό L. Lévy - Bruhl.

Έτος 63. Τεύχη 7 - 8. Ιούλιος—Αύγουστος 1938.

Περιεχόμενα.

P. Masson - Oursel, Pensée pure, ou pensée technique?

B. Fondane, Léon Chestov et la lutte contre les évidences.

W. Drabovitch, La conscience et les mécanismes du cerveau.

F. Maugé, Le temps vécu et le continu spatio - temporel.

Κριτικά, επιθεωρήσεις, νεκρολογία, βιβλιογραφία κτλ.

Revue de Métaphysique et de Morale.

Ίδρυται Xavier de Léon & Elie Halevy.

Έτος 45ον. Τεύχος 3ον. Ιούλιος 1938.

Περιεχόμενα.

L. de Broglie, Physique ponctuelle et physique de champ.

J. Laporte, La liberté selon Malebranche.

P. Mony, Malebranche et Newton.

E. Leroux, Note concernant l'influence de Malebranche sur Berkeley.

R. E. Lacombe, Les vices de la démocratie et leurs remèdes.

Βιβλιογραφία, νεκρολογία, περιοδικά κλπ.

Revue Internationale de la Théorie du Droit.

Διευθυνομένη υπό Hans Kelsen & Frant Weyr.

Έτος XII. Τεύχος 3ον 1938.

Περιεχόμενα.

Kundstein (S.), Les notions équivoques dans la théorie normative du droit.

Kelsen (Hans), Zur Lehre vom Primat des Völkerrechts.

Metall (Rud. Ale), Chronologisches Verzeichnis der Schriften Hans Kelsens.

Ichimata (Masao), La critique par Kelsen de le théorie de la transformation du droit international en droit interne.

Wien (S. A. van), Strömungen in der modernen niederländischen Rechtsphilosophie.

Morstein Marx (Fritz), Benjamin Cardozo Der weise Richter.

Laserson (Max), Wie ist Rechtswissenschaft weiter möglich?

Βιβλιογραφία, κριτικά σημειώματα κλπ.

«SCIENTIA»

Ιούλιος 1938. H. Mark, Die Elastizität langkettiger Substanzen als statistischer Effekt.—G. Lambertini, Aspetti costituzionali dei muscoli degli atleti.—B. Fischer-Wasels, Moderne Grundprobleme der Geschwulstforschung.—P. Schilder, The Child and the Symbol.—P. Rode, Considérations biologiques et biogéographiques sur les primates de l'Afrique.

Σημειώσεις, κριτικά, βιβλιογραφία κτλ.

Αύγουστος 1938. H. Standinger, Über hochpolymere Verbindungen.—C. Zollikofer, De l'influence des hormones animales sur les plantes.—Ch. E. Spearman, Measurement of intelligence.—F. Virgili, Dalla statistica universitaria alla statistica matematica.—G. Vallaux, Parcs nationaux et réserves naturelles.

Σημειώσεις, κριτικά, βιβλιογραφία κτλ.

Σεπτέμβριος 1938. B. Masson-Oursel, «Philosophia universalis».—K. Bohlin, Sur l'étude des comètes anciennes et récentes.—J. R. Partington, Oxidation and Reduction.—A. Benedicenti, Problemi vecchi e nuovi della farmacologia.—L. Frobenius, Denkformen vergangener Menschheit.

Σημειώσεις, κριτικά, βιβλιογραφία κτλ.

Β'. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Raband (Et.), Phénomène sociale et sociétés animales, Paris, Alcan 1937.

Luce (A. A.), Berkeley and Malebranche, Oxford Univ. Press. 1934.

Raband, Russell, Piéron M., Conduites, Sentiments, Pensée des Animaux, Alcan, Paris.

Madinier (G.), Conscience et Mouvement.

Madinier (G.), Conscience et amour. Essai sur le Nous. Paris Alcan.

Fung Yu-Lan, A history of Chinese philosophy Peiping, 1937.

Masson-Oursel, La philosophie en Orient. Alcan Paris, 1937.

Matisse (G.), Le primat du phénomène dans la connaissance, Alcan 1938.

- Petrovici (Jean)*, La connaissance humaine et le transcendant. Broch. Balgrade, 1937.
- Stefanesco (M.)*, Le problème de la Méthode, Alcan 1938.
- Messant (J.)*, O. P. La philosophie de Leon Brunschvicg, Paris, Vrin, 1938.
- Chestov (Léon)*, Athènes et Jerusalem. Un essai de philosophie religieuse, Paris, Vrin, 1938.
- Chevalier (J.)*, La vie morale et l'au-delà. Paris Flammarion, 1938.
- Schaerer (René)*, La question platonicienne, Neuchâtel et Paris, Vrin, 1938.
- Wild (K. W.)*, Intuition. Cambridge Univ. 1938.
- Dawes Hicks (G.)*, Critical Realism., Mac Millan London 1938.
- Einstein (Alb.) et Infeld (L.)*, The evolution of physics. Cambridge Univ. 1938.
- Bachelard (G.)*, La formation de l'esprit scientifique, Paris, Vrin 1938.
- Ruvo (V. de)*, Il principio di individuazione. Alfrédo, Napoli, 1928.
- Rabeau (G.)*, Le jugement d'existence, Paris, Vrin, 1938.
- Halbwachs (M.)*, Morphologie sociale, Paris, Colin, 1938.
- Loisy (Alfr.)*, Histoire et mythe, à propos de Jesus - Christ, Paris Nourry, 1938.
- Robin (Léon)*, La morale antique, Paris, Alcan 1938.
- Gorce (M. M.)*, Traité de philosophie, Payot, 1938.
- Wahl (Jean)*, Etudes Krikegaardienes, Paris, F. Aubier 1938.
- Adler (Mortimer J.)*, What man has made of man. Longmans, Green & Co, New York, Toronto, 1937.
- Matisse (G.)*, La philosophie de la nature. Identité du monde et de la connaissance, Paris, Alcan 1938.
- Aron (R.)*, Introduction à la philosophie de l'histoire. Paris, Gallimard, 1938.
- Schweitzer (Albert)*, Les grands penseurs de l'Inde, Paris, Payot, 1937.
- Rensi (C.)*, La filosofia dell'assurdo. Corbaccio, Milano, 1937.
- Esclangon (E.)*, La notiou de temps. Gauthier - Villan, Paris, 1938.
- Vecchio (Giorgio Del)*, Giandomenico Romagnosi, nel primo centenario della sua morte. Roma, 1938.
- Mazzei (Vincenzo)*, Il pensiero etico-politico di Federigo Schelling, Roma. Ed. Regime Corporativo, 1937.
- Pemartin (J.)*, Introduccion a una filosofia de lo temporal, Sevilla, 1937.
- Roretz (K.)*, Au den Quellen unseres Denkens. C. Gerolds Sohn, Wien, Leipzig 1937.
- Temuralp (T.)*, Uber die Grenzen der Erkennbarkeit bei Husserl und Scheler, Verlag fur Staatswissenschaften u. Geschichte, Berlin, 1937.
- Konczewska (M.)*, Contingence, Liberté et Personnalité humaine, Vrin 1937.
- Hedenius*, Studies in Hume's Ethics. Upsala, Alcan 1937.
- Kraft (W.)*, Die Grundlagen einer wissenschaftlichen Wertlehre. Wien, Springer 1937.

- Ram Murti Lomba*, Bradley und Bergson. Lucknow 1937.
- Bréhier E.*, La Philosophie du Moyen Age. Albin Michel 1937. I Vol.
- Vecchio (Giorg. del)*, Prime linee di una filosofia del Umorismo. Roma 1937.
- Gros (Dr Otakar)*, Contribution à la psychologie de la pensée. Prague 1937.
- Savoret (A.)*, Les forces secrètes de la vie. Henzel, Paris 1937.
- Saitta (G.)*, L'illuminismo della Sofistica Greca. Bocca, Milano 1938.
- Jankelevitch (Il.)*, R'Alternative. Alcan 1938.
- Lupasco (Sten)*, Du devenir logique et de l'affectivité. Δύο τόμοι, Vrin.
- Loisy (Alfr.)*, La crise morale du temps présent et l' Education Humaine, Nourry, 1937.
- Enriques F. et De Santillana (G.)*, Compendio di storia del pensiero scientifico. Zanichelli, Bologna 1937.
- Lindemann (H. G.)*, Weltgeschehen und Welterkenntnis. R. M. Rohrer (bei Wien) 1937.
- Wenzl (A.)*, Metaphysik der Biologie von Heute. P. Menier, Leipzig 1938.
- Frisch (F. V.)*, Noi e la Vita. U. Hoepli, Milano 1938.
- Sacco (F.)*, Origine dell' evoluzione della vita. U. Hoepli, Milano, 1937.
- Camà (F.)*, Pensiero antico e scienza moderna. S. Garufi, Riposto 1937.
- Holmes (R. W.)*, The Idealism of Giovanni Gentile. Mc Millan Comp. New York, 1937.
- Jordan (E.)*, The aesthetic object. An introduction to the filsofy of Value, Bloomington, 1937.
- Losacco (M.)*, Preludi al nuovo realismo critico. U. Guanda, Modena 1938.
- Jones (E.)*, Papers on Psycho - analysis. Tindall Cox London 1938 (4η έκδ.).
- Joussain (A.)*, Psychologie des masses. E. Flammarion, Paris 1937.